

2282

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK

UPPSALA

Landsmålsarkivet

Falarna

Nordalens m

Backlund, Per 1929.

Svar på ULMA: 19 om
Nödbröd.

9 bl. 40

2282

L. K.

Exc. S. B.

N° 19. Nödbröd.Dalarna.Älvdalen.

P. Backlund.

1929.

Ordb.
är n.

Från Sid. 1 Missväxtår betecknades här svagar, klenår, forkår frusen = fyölåd-år. Obs. det sista ordet kan ej stavas rätt enbart med svenska bokstäver. De olika uttrycken ange om missväxten härledde sig av frost, Forka etc.

Godår var namnet på de år då ärsväxten blev bättre.

Magasin der man vid goda år sparade utöade fans dels ett för Älvdalen. Om dess skötsel finnes i tingshusarkivet en förordning från Konung Fredrik I. I andra byar fans även dylika magasin, varibland i Åsen. Det stod på samma plats, der nu småkolehuset står, men revs och bortfraktades utan att mer uppsättas 1887. Vid lån gällde strukket mått. Vid återbetalning skulle skakat och rågat mått lemnas.

Magasinet i Åsen var i två våningar, med bingar eller lavar, vari såden förvarades. Bysmännen, skulle se om magasinet och skyffla om såden, samt ibland öppna väggluckona för ventilation.

Sid. 2. 1^a rad. Konnläst = Konnläsa. Korn kallade även grjoned.

kärnan därav?

Landsm. Upps. 2282

P. Backlund, 1929. ÄLVDALEN

DAL.

Frgl. 19

Sid. 2 "Fins det i ortens - etc - - Nödbröd - - ej mig veterligt.
I min barndom skiljdes dock på vardagsbröd = vendagsbröd och söndagsbröd, som var något bättre och varav var familjemedlem fick en s.k. ätting av en kaka på söndagen.

Sid. 2. "Uppräkna så vidt - - -". Det var tallbark, kreatursben och islandslav-mossa

Sid. 2. "Var det endast - -". I en del mindre bemedlade gårdar som ^{hos oss} 4 ex. hade vi jämt, före 1867 något barkmjöl i allt bak, för att i den stora familjen utdryga brödet. Dessutom togs det sämre som blev vid kastningen emellan kornet och agnarne, som kallades både skapi och (äldre) slenke, och maldes som utdryge. Samma stycke minne för hunger = nödåren 1865-67. Jag var då endast 6-8 år, men aldrig skall jag glömma de tårar vår mor fällde då vi baru voro hung- riga. En gammal fastman var bland annat en försommar på ladu- logen, och på ett järnstäd, insatt i en huggkubbe sysselsatt, med att slå sönder kreatursben, som vi sedan voro till skvaltän Grund- kvänn i Uxiån, att mala mjöl utav. Men det mjölet blev

mycket bäskt, och tog man för mycket derav i brödbaket ville det alstra förstoppning.

Bark har jag flera gånger varit med föräldrarna att läpa eller taga. Stamsholmen i Öster Dalälven, emellan Poredod och Äsbron, var en omtyckt plats härtill, exår det var så bekvämt frakta barkrullarne i båt ner till Äsen, der man hängsade barken i vanliga hässjor invid gården, der den efter 2 å 3 veckor var torr och färdig slås sönder på en huggkubbe i ladulogen, samt mallas. Jag var ju den tiden endast barnet, med jag vill minnas att det skulle undergå en process som kallades littja, och bestod i att dra ur kådan, innan bakning skedde. Genom myndigheterna hade blivit kitskickat något sjöskadat mjöl, i lastmat-tor, som man kallade "Rysk ragnmjöl." som luktade hemskt illa. Eget att ej alla blevo sjuka av sådant. Men bättre fans ej att få. Så värsta året 1867, var någon hit och lärde allmänheten även att få islandsmossa, som saulades i mängder, och som rensades, och genomgick flera behandlingar, innan det var

En höst eller eftermiddag var också till säen en del renar och damen 1868² kauske en kommission, som bodde i Smittgården, vilka skulle lära allmänheten tillaga och äta svamp. Det tycktes dock ej tog sig något ut. Ty det var blott någon ung, som mer för soligt, öfste någon bollsamp i smor. d. någon murekla. Svampen är ju också ganska mager, vad ant. rekodern deras östraffar. p.p.

färdigt att begagnas. Det har dock icke kommit i mitt minne, hur det behandlades, men brödet var tvunget bli tjockt som palt, om det skulle hålla i hop. Jag var med och plockade mycket islandsmossa år 1866-67, till brödföda. Mjöl av ben, bark och islandsmossa som meuniskoföda upphörde nog 1867-68, men senare tog man nog bark och malde till sleke åt kreaturen, jämte mjöl av Sleuke, kagg och rönnbark - asp.

Barkullarne togos omkring 2. 2½ alnar långa och skulle vara av glad = ljus bark. När man kom längre ner på stammen skulle grovbarken skrapas av, då endast det tunnaste var dugligt. Sid. 2. "Vilka ord - -". foderlösa - läst.

Om kreaturens utsvaltna tillstånd sade man: skarriga, utomer, skarre - "sås näg skarriker".

Sid. 3. "Vilka ånener - -". löv, lav, bark, mossa, ljung, ungtall = bäred kallat, särskilt för getter, som icke allenast äto av baren, utan gnagde av barken. På varen tog man ånen fint hängris av björk = limärajs, gjorde kärvar derav åt korna. På hästgödseln kokade man vatten, som jämte ånnet i bytta, kallades sorpa.

Sid. 3. All barkningfång kallades läpa, ty den togs i sarningstiden d. v. s. försommaren.

Innerbark och grov = skorobark.

glad-

Vid löpning av fallbark, höjgs med yxa en ring kring brödet, och skars en skära längs stammen, barken fläddes med en s. k. spade eller

kyti
eller
av järn.

kyti se fig. den skulle vara sväng för att bättre passa intill stammen. Saven invänder barken, brukade skrapas av, och ätas av barnen som voro med, ty den kändes söt, men äts för mycket derav, ålstrade den knip och förstoppning, då kadan hann stelna till. Den bark för sleke, som togs i mindre skala, av rönn, hägg och asp, brukade med kniv snickras av på ~~längden~~ längden -

Sid. 4. "Följdes hela byalag till --" Nej! Skogen var oskiftad. så man tog stammar = läplägor var man villo. Fallstammar som ej voro så koistiga voro bäst. Vid fällningen skulle man försöka få dem över stenar, eller stammar, så att man lättare skulle komma åt att lossa barkarne, än om de läge på slät mark.

Sid. 5 De avbarkade stammarne kallades läplägor.

" Ingen bark togs vintertid, här i Älvd.

Sid. 6. Barken torkades i häsjor. Även den bark som man använde till kreatur
maldes till sleke o. soppa. IV. Den bark vi begagnade sönderslogs med
en yxhammar ä en kuggkubbe = stabelle på badulogen.

Ordb.
Stabelle m.

Sid. 7 = "Förekom det etc." Ja. Aug. grynberedning vet jag intet.

V. "Vilka olika benämningar etc." = Asse, se i Linné's resa genom Alvdalen.
barkkanlor, barkbröd, barkmjöl. Hade man något slags
mjöl. blandades det med sådant naturligt.

Barkbrödet höll ej vika över stänger, utan lades oviket över flere
stänger. På sådan föda kunde man ej länge bida = bejda, det
blev ju nästan bara bukfylla, så man blev snart matt, = svang.

Ordb.
rovaf.

Sid. 8 Före och efter potatisens införande år 1720 i Alvdalen, begagnades ett slags små ^{bröd} rovor = midsämsrovor, som även utdrygades
i bröd, dels kokades till puré = rovkäs(a) = jämför pardeg = käsa.

rovor och paror kunde även blandas till käsa. Om mossar se
mitt svar i sid. 3. VII. Jag har även fått äta kälsod = rovkälsod, bägg
deg, rugdeg, av mjöl varå kokhett vatten hälldes i en skål, tunnkokt
välling = blinga, fiskromvälling = sod. sid. 16 "förekom det ---" 2 rad. uppifrån.
Ja! någon enskildt, som var jägare.

och IX

VIII I a stycket, barkmjöl beagrades till kreatur som sleke, jämt salt, samt som soppa, och åt svin. Nedersta stycket: Erinnrar mig ej någon barktagning vintertid, men väl hur man tog lav av tall och gran. I många kärstrakter, särdeles mot Brunkeis, kunde man få se i kär, mycket småre gran, nekhuggen, der man tagit lav, sedan fånga träden liggja och rätta. Likaså högg ner mossor av björk, varav man tog kärvar, och på våren likaså när björkknopparne börja slå fram. Det skulle dock vara mjukt ris = limarajs. I finmarksbyarne der sjöar funnos med fräkenstoge, slog man på våren även den späda fräken, som börjat spira upp. Detta hindrade naturligtvis växten för sommaren, så den fräken som skulle slås på eftersommaren, blev mycket kort. Till getter högg man bär, så kallades unga gladdtalbuskar och kvistar, och de grogo även av barken så den blev vit, på stammen. Denna ungslops överkan förbjöds år 1870. Jag minns när hustrun åt fjärdingman Knuts L.L.s. sista gången bad mig dra ett bärläss på tjåke på våren, så passade hon på när Knut var borta, så skulle jag vara ute mycket tidigt, och passa skarsjön, och innan graunarne kommo i farten. Bäret gömdes i fjäsboden, under kvastkräde = dos. De små stam-

ordb. i
färne n.

marne eller kvistarne lades hela i getkrubbans, = gethetar^{ns} längd.
 Sid. 12. "Brukade man." etc. Nej endast som strö, och på våren
 som ströbädd i plautlaavar, der man drog upp kälrotsplanter. Det
 foz nemligen lätt hetta, blandat med hästgödsel, under "matjorden".
 Sid. 12. "I vilken utsträckning—". Regniga höstar som försvärade
 reumossaggning, förekom det att man med ett grovt liehorv och en
 kort grov lie, på någon hed, slog enbart ljung och lade i hög, som
 man fraktade hem på vinkern till kreatursföda. Foderlösa vårar skann
 man med kniv av det mjukaste av ljungen, hacka och blanda med
 mjöl i en läda, till soppa. Detta sista om hästar. På detta sätt fick
 vi göra först vi kom hit till Bredvad, 1886, då det var ont om hö
 och dåliga kommunikationer. Dessutom samlade man vid värflojning
 gen kvickrot, och tvällade ren. Det var en närande delikatess, för kreat.
 På hästgödselu slogs kokhett vatten. Nu mera brukas detta aldrig.
 En farbrov reste en vår när jag var barn ända ner åt Falun för att åt
 sig och dessutom tre ä fyra grannar köpa Jämtlandskorn till utsäde.
 Det kostade 32 kr. pr. tunna, utom sju dagars resa för häst o karl.

Ordb.:
 grön n.

När man kunde foras till Trondhjem, Ros² m.fl. ställen i Norge, passade man även på och köpte utsädeskorn, som skall hava varit mycket "trindt" och passande för denna nordliga ort.

Om en fattig änka berättas att hon petat ur korn som fä-
rit in i väggspäckorna i ladan, och på så vis fått "nya upp" sitt
utsäde. Första ärväxten hade näst sparas.

Ingenting av detta är avskrift ur tryckt källa
Bredvad, Äldalsåsen den 8 Oktober 1929. Per Backlund.